

עוזד אדומי לשם

תקווה כאסטרטגיה

ככל שהמצב שבו אנו מפיגנים תקווה בלתי-נסבל יותר, כך התקווה עמוקה יותר.
ואצלב האול

ニ כתוב טקסט זה תוך כדי מלחמה נוראה, בפרק המדמם ביותר בהיסטוריה של הסכסוך האלים בין ישראל לפליטינים. אנשים רבים איבדו את חייהם בחודשים האחרונים, ולמרבה הטרגדיה, כל כך הרבה אחרים עוד צפויים למות. בתוך כך גם גברים האיומים מבפנים. סדר יומם אוטוקרטי ותרבות של שחיתות חברו יחד והתפשלו לזרועות השלטון השונות. גם הרחוב וערוצי התקשרות בערים בלט לאומי ופונדקניטיסטי. ועל כל, נכון לרגע כתיבת שורות אלה, גורלם של החטופים הישראלים אינו ידוע.

זאת ועוד, מאז שבעה באוקטובר 2023, הסיכויים הקלושים לשalom עתידי ולפישוט בין הירדן לים התיכון נראים כאילו התפוגגו לחלוון. במקום זאת, לאומנות קנאית ומרושעת עולה בשתי החברות, והעתיד נראה קודר מדי פעם. האם ראוי לכתוב על תקווה כאשר אנשים סופרים את מתייחס? האם יש היגיון לדון בתקווה בעיצומו של המשבר הגדול ביותר בתולדות ישראל, וכנראה אחד הקשיים בהיסטוריה היהודית? כסיכון פוליטי החוקר תקווה, שאלות לגיטימיות אלה מופנות אליו בחודשים האחרונים. כדי לענות עליהם, علينا להבין תחילת מהי תקווה.

אחד ההיבטים המרתיקים ביותר בתקווה הוא הקשר שלה למציאות, ובמיוחד למציאות קשה. מה קורה לתקווה בתקופות משבר? כיצד היא מגיבה למצבים של חוסר ודאות? רבים

יגידו, וההיגיון עימם, שרמות התקווה יטו לרדת ככל שהמצב נעשה קודר יותר. אחרי הכל, הסיכוי לשיפור המצב הולך ומצטמצם ככל שהסיטואציה מחרירה. אחרים יגידו, וגם כאן יש היגיון רב, שרמות התקווה דזוקא יعلו, שכן ככל שהמצב מחריר, כך אנו מוקווים יותר שישתפר. במלחמות אחרות, ניתן להעריך שברגעיו משבר וקושי תהיה רמת התקווה לשינוי גובהה יותר מאשר ברגעיהם של יציבות ונחתת. מי צודק?

כדי לפתרור בעיה זו אפשר לחשב על המשפט הבא שחבר טוב אמר לי פעם: "אני מאד מקווה שהיא שלום, אבל אין לי תקווה שהיא שלום". במבט ראשון המשפט נראה פרדוקסלי. עם זאת, במבט קרוב יותר, ברור שהחבר שלבי הבהיר רצונות גدولים שלום, תוך שהוא מביע ציפיות נמוכות שהשלום יתמשח. זאת אומרת, שתקווה היא מילה שדרוכה אנחנו מביעים את רצונינו (תשוכנותינו, כמיهوותינו, חלומותינו) אך גם את ציפיותינו (הערכותנו שרצונינו יתגשם). אכן, מסתבר שבנסיבות שונות, בתכובות שונות ובקשרים שונים תקווה משמשת לעיתים לביטוי רצון, לעיתים לביטוי ציפייה, ולעתים תכופות תערובת לא ידועה של שניהם (Leshem, 2023).

החשיבות הוא שני המדים הללו – האחד, שמתיחס לשאיפות, לכמיהות, לתשוקות ולחלומות (מד "הרצון"), והאחר, שմבטה הסתרות והערכות היתכנות (מד "הציפייה") – איננהرتיים לモושג התקווה. במקרים אחדות, התקווה היא מבנה מנטלי דרמטי: המדד האחד קשור לרצונינו, והאחר לציפיותינו שהרצונות הללו יתגשו. בעת נתן לשער כיצד התקווה מגיבה למצבי משבר. ככל שהמצב מחריר כך תיטת התקווה לשינוי לעלות במדד הרצון, אך לרדת במדד הציפייה (Leshem & Halperin, 2023).

חלוקת התקווה לשני ממדים אינה רק חלוקה סמנטיבית או עניין של משחקי מילים. מחקרים שביצעו בעזרת המודול הדומיני של התקווה וחושפים שככל מד מתנהג באופן שונה (אך לא באופן עצמאי לגמר), ושכל אחד מהם קשור לממדים דמוגרפיים וסוציאו-פוליטיים נפרדים. לדוגמה, במחקר שביצעו ב-2020 על התקווה לשולם בקרב 500 יהודים ישראלים ו-500 פלסטינים מהשתיים (הגדרה המערבית ורכouter עזה), מצאו קשר בין היכולת להכיל חוסר ודאות לבין 500 פלסטינים (Leshem & Halperin, 2020). באופן כללי, לאנשים שונים יש יכולות שונות בכל הקשור להיכולת חוסר ודאות. יש המתקשים להכיל חוסר ודאות ויש שמכילים חוסר ודאות ביתר קלות. מתברר שככל שהיכולת להכיל חוסר ודאות עולה, כך עולה גם התקווה לשולם בקרב יהודים ופלסטינים, אך רק במדד הרצון. ניתן לשער שיש ישראלים ופלסטינים שקל להם להכיל חוסר ודאות יראו לעצם לרצות שלום (שהוא אכן לא מוקר, ותוczאותיו אין ודיות) יותר מישראלים ופלסטינים שמתתקשים להכיל חוסר ודאות.

ממך הציפייה, לעומת זאת, אין מושפע מהיכולת להכיל חוסר ודוות, אלא מגורם אחר, שנראה חוללות פוליטית. חוללות פוליטית היא האמונה שלציבור יש השפעה כלשהי על המשחק החברתי-פוליטי. יש המאמינים שלציבור השפעה רבה, וכך אלה שמאמנים כי הציבור אין כל השפעה על תהליכיים פוליטיים (ורבים שנמצאים בטוחה בינם). במחקר שלנו ראיינו שככל שמרומות החוללות הפוליטית עלו, כך עלתה גם התקווה לשalom בקרוב ישראלים ופלסטינים אחד, אך רק בممך הציפייה. לשון אחר, ככל שאנשים מאמינים שלציבור יש השפעה על תהליכיים פוליטיים, כך גידלה ההערכתה שלהם שלום אכן יתגשם يوم אחד. אך אמונה ביכולת ההשפעה של הציבור אינה קשורה למידת הרצון שלהם בשalom.

בחינתה של התקווה כמבנה מנטלי דו-דומדי פותחת בפנינו שאלות מחקר רבות. אחת השאלות המענייניות שעולות מן המודל הדו-דומדי היא מהו הממד החשוב יותר כשמדובר בקידום שינוי חברתי ופוליטי. לדוגמה, אם אנו רוצחיםקדם שלום, צדק או דמוקרטיה, האם חשוב יותר להעלות את רצונותיהם וopianותיהם של האנשים לערכיהם הללו, או שמא להגבר את אמונתם באפשרות שניתן להשגים? האם ישנו תהליכיים שבהם ממד הרצון הוא בעל משקל גדול יותר ותהליכיים שבהם דוקא ממד הציפייה הוא החשוב? אלה הן שאלות מורכבות, שכן לענות עליהן נדרש עדין מחקר רב, אך הן קריטיות לכל מי שחוקר תהליכיים חברתיים ופוליטיים.

מעניין שכאשר מדובר בקידום תהליכי שלום ופוייס ישנן כמה עדויות אמפיריות ראשוניות שמרמזות כי רצונותיהם וopianותיהם של האנשים יכולים להיות כדי משקל יותר מאמונתם באפשרות ההגשמה (Leshem, 2023). לדוגמה, נתונים שאספנו במשך כמה שנים בישראל, בשטחים הפלסטיניים, בצפון קפריסין ובדרום קפריסין מראים שתミニכת הציבורים בתוכניות פיס בז'לאומיות, ביוזמות שלום מקומיות, ובויתוריהם למען השלום מנובאת על-ידי שני המגדים, אך בעיקר על-ידי ממד הרצון. במקרים אחרים, יתכן שישנה היררכיה בין המגדים, והשפעתו של ממד הרצון גדולה מזו של ממד הציפייה. תובנה זו מהדדת את הערכתו של המחזאי והמנציג הצ'כי ואצלב האול, שלפיה "תקווה אינה האמונה שימושו יסתדר על הצד הטוב, אלא הוודאות שימושו בעל משמעות, ללא קשר לאופן שבו יסתדרים".

כיוון מחשבה זה, שמסיר מעט את הדגש מממד הציפייה וublisher אותו לממד הרצון, יכול לעוזר לנו להבין תקווה בצורה שלמה יותר. לרוב, כשאנשים שואלים "האם יש תקווה?" הם שואלים למשהו מהם הסיכויים שרצוונותיהם יתגשו. זאת אומרת שהם מתיחסים

רק למדד הציפייה. אך תקווה קשורה באופן ישיר גם לרצונותיהם ותשוקותיהם של אנשים. לכן, את השאלה "האם יש תקווה?" יש לקרו גם "האם יש רצון?" או "עד כמה חזק החלום".

מכאן עולה שגם אנחנו רוצים לחזק תקווה (لتיקון חברתי, לדמוקרטיה איתנה, לשלים), علينا לא רק לחזק את האמונה שרעיוונות אלה אפשריים, אלא גם, ואני טוען שביעיר, את התהוושה החזקה והבלתי-מתאפשרת שלהם רצויים. מחקרי אורך שביצעו החל מ-2017 מראים שבקרב יהודים ישראלים פחתה התקווה לשלים לאחר זמן בשני המדים. לא רק האמונה בהיכנות השלים פחתה, אלא גם הרצון לשלים פחות באופן מובהק (Leshem et al., 2023).

אחת הסיבות לירידת הרצון לשלים בקרב יהודים ישראלים היא העובדה שמחيري הסכוס, לאורך תקופה ארוכה, היו קטנים ואף זניחים לעומת רוב הישראלים. בכך מעלה עשור לא הרגשו מרבית הישראלים את כאב המלחמה ואת מחירי הסכוס. באופן פרודוקסלי ולמרות כל הקשיים, מלחמה יוצרת את התנאים לחיזוק ממד הרצון. כאשר מחירי הסכוס נועשים ברורים יותר, כך, לפחות פוטנציאלית, יגבר הרצון לצאת מהמצב הקבוע של המלחמה. כולם רוצים להיות בריאות, אבל הרצון להיות בריאות עולה בעת מחלת, וכך השמלה קשה יותר, כך גובר הרצון להיות בריאות.

חשוב לציין שדרך אחת להביא לסיום המלחמה היא לנסות להשמיד את הצד الآخر, ודרך אחרת היא לנסות להשלים אותו. لأن תלך דעתו של רוב הציבור? במה יבחר? הדבר תלוי בנסיבות שנמצאים בשוק הרעיוונות בשיח הציבורי. ככל שריעון מסוים (במקרה זה: השמדה או השלמה) יהיה תדר יותר, נוכחה יותר, סופח יותר, כך גודל הסיכון שיבחר. רעיוונות ההשמדה והחרפת השימוש באלים נמצאים בשיח הציבורי הישראלי, במיוחד מיום אחד מאז השבעה באוקטובר. החזון של שליטה יהודית בכל המרחב בין הירדן לים הוא חלק גם הם בשוק הרעיוונות? האם שלום או פיסוס הם חלק מפרטואר תМОנות העתיד שקיים בצבא הישראלי?

אחד הדברים שביקשנו מן המשתפים במחקרינו מבוקד שביצעו ב-2022 היה לתאר כיצד ייראו החיים אחרי שיווג הסכם שלום ישראלי-פלסטיני. במחקר, שהתבצע במרכז אקדמי אוניברסיטה העברית, הייתה לנו בקשה פשוטה: תארו לנו בקווים כלליים כיצד ייראו החיים אחרי שיטתיים הסכוס. באופן מפתיע, ללא קשר לאידיאולוגיה, לגיל או

למגדר של המשתתפים, רובם המכיריע התקשו מאוד לתאר את היום שאחרי הקונפליקט. הם גמגמו, העבירו נושא, ופושטו התקשו לתאר עתיד צזה. אין להאישים. בשיח הציבורי לא נמצאים השפה או הפסגורים שיאפשרו לאנשים לבנות דימי ('אימאז') של שלום עתידי. רעיון הפיסוס לא נוכח מספיק בשיח הציבורי. באופן אירוני, גם ארגונים ומנהיגים שורצים לקדם שלום מתקשים לדבר עליו באופן פשוט וסוחף.

בambilים אחורות, התקווה לשלים נמוכה לא רק מושום שהסתכוים להשגתו קטנים, אלא מפני שהחלום אינו ברור, מהו סט, כמעט ריק מתוכן. סיפורו שמתאר בצורה פשוטה וסוחפת את פירוטיו של שלום ישראלי-פלסטיני הוא התנאי הראשוני לצירוף ממד הרצון. ואם אינו נמצא, علينا ליצור אותו. אחד הפרויקטים שאנו חנו מפתחים כתה הוא פרויקט שבודק בסדרה של ניסויים את היכולת של סיפורו של שלום עתידי פשוטים להגביר את התקווה לשלים, בעיקר סביר ממד הרצון. אם נדע ליצור סיפורים פשוטים וסוחפים של שלום עתידי ונדע להכינם לשוק הרעיונות בשיח הציבורי – יהיה בכיוון הנכון.

רשימת המקורות

Leshem, Oded Adomi (2023). *Hope amidst conflict*. Oxford University Press.

Leshem, Oded Adomi & Eran Halperin (2020). Hope during conflict. In Steven C. van den Heuvel (ed.). *Historical and multidisciplinary perspectives on hope*. Springer International Publishing, pp. 179–196. https://doi.org/10.1007/978-3-030-46489-9_10

Leshem, Oded Adomi & Eran Halperin (2023). Threatened by the worst but hoping for the best: Unravelling the relationship between threat, hope, and public opinion during conflict. *Political Behavior* 20.

Leshem, Oded Adomi, Ilana Ushomirsky, Emma Paul, & Eran Halperin (2023). The politics of hope and the politics of skepticism. In O. A. Leshem (Ed.), *Hope amidst conflict: Philosophical and psychological explorations*. Oxford University Press, pp. 116–144. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197685303.003.0006>

ד"ר עוזד אדומי, מנהל המרכז לחקר התקווה במכון לפסיכולוגיה של סנטסוקים ופיסוס באוניברסיטה העברית,

Hope Amidst Conflict (Oxford University Press, 2023) ומחבר הספר

דוא"ל: oded.leshem@mail.huji.ac.il